

Araştırma Makalesi

Başvuru: 06.04.2022

Kabul: 12.05.2022

Atıf: Çapku, Ahmet. “Şaban Teoman Duralı Düşüncesinde Temel Meseleler,” *Temaşa Felsefe Dergisi* sayı: 17 (Haziran 2022): 5-16.
<https://doi.org/10.55256/temasa.1099315>

Şaban Teoman Duralı Düşüncesinde Temel Meseleler

Ahmet Çapku¹

ORCID: 0000-0002-7561-7262

DOI: 10.55256/TEMASA.1099315

Öz

Yakın tarihte vefat etmiş olan Şaban Teoman Duralı, son dönem Türk düşünürlerinin önde gelen bir simasıdır. Duralı, felsefe-bilim çalışmalarında ağırlıklı olarak canlılık, evrim ve insan oluş, metafizik, kültür ve değerler üzerinde durmuş, bu meselelerde söz söylemiş son dönem batı düşünce ekollerine ciddi eleştiriler getirmiştir. Duralı'nın düşüncesi çeşitli açılardan incelenebilir. Biz, çalışmamızda, Duralı'nın üzerinde en çok durduğu konulardan olması itibarıyla, 'temel meseleler' üst başlığında şunlara yer verdik: İnsan oluş, felsefe-bilim, metafizik, değerlerin yeniden inşası. Burada, Duralı'nın, felsefe-bilim açısından metafiziğe ayrı bir önem atfettiği vurgulamak isteriz. Değerleri kendi içinde; dil, aile, kültür şeklinde alt başlıklar halinde inceledik. Böylece insan merkezli bakış açısından hareketle evvela insanın ontolojik ve epistemolojik boyutları ortaya konulmuş, devamında bir 'anlam' varlığı olması itibarıyla insanî değerler kısmı ele alınmıştır. Böylece felsefi bütünlük yakalanmaya çalışılmıştır. Duralı'nın ortaya koyduğu düşünce mirası, felsefe-bilim çalışmalarında nasıl bir yöntem takip edilmesi gerekir sorusuna bir cevap niteliğindedir. Bu çalışmada amacımız, düşünürün eserleri üzerinden ortaya koyduğu temel meseleleri incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Ş. Teoman Duralı, Felsefe-Bilim, Metafizik, Değerler, Batı Düşüncesi, Eleştiri.

Fundamental Questions in the Thought of Şaban Teoman Duralı

Abstract

Şaban Teoman Duralı, who has recently passed away, is one of the most prominent Turkish thinkers in the recent period. In his Philosophy-Science studies, he particularly discoursed on themes like vitality, evolution, being human, metaphysics, culture and values and also criticized deliberately recent western schools of thought that have a certain stance on these questions. One can examine Duralı's thought from many different perspectives. We took the key issues Duralı focused at the most into consideration which are enclosed as being human, philosophy-science, metaphysics, reconstruction of values. Here, we would like to emphasize that Duralı has also attributed a special importance to metaphysics in terms of philosophy-science. We examined values themselves under the following headings: language, family, culture. In this way we first presented man's ontological and epistemological dimension from an anthropocentric point of view, then discussed the values of human as a being of "meaning". In this way we tried to attain philosophical integrity. The legacy of thought he left behind is an answer to the question of which method is to be followed in philosophy-science studies. In this study, we aimed to explore fundamental questions the thinker has put forward in his work.

Keywords: Ş. Teoman Duralı, Philosophy-Science, Metaphysic, Values, Western Thought, Criticism.

¹ Prof. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. ahmetcapku@klu.edu.tr

Giriş

Düşünce adına bize bir kavram, bir eser, bir iddia miras bırakana teşekkür borçluyuz. Birikimsel düşünce, halihazırdaki düşüncelerin eleştirel gözle incelenmesi neticesinde güncellenebilir. İnsan, merak eden ve düşünen canlı olması itibarıyla tabii olarak içinde doğduğu ve yaşadığı ilim, kültür, sanat birikimini yoruma tabi tutar. Felsefe, Kindî'nin ifadesiyle, “sanatların sanatı, hikmetlerin hikmeti”, “ebedi ve külli olan varlıkların mahiyet ve hakikatini bilme” işi olması itibarıyla akla konu olan ilim etkinliklerini bünyesinde barındıran ve onları belli bir hiyerarşiye tabi tutan sistemli yapıdır ve “herkesin harcı değildir.”²

Felsefe ile ilgili olarak Teoman Duralı, MÖ. dördüncü yüzyıl Eski Yunan'da başlayan, Eskiçağ Ege, İslam, Ortaçağ Hristiyan, Yeniçağ dindışı Avrupa ve Çağdaş İngiliz-Yahudi küresel-medeniyetler camiasının düşünce tarihinin değişmez konusunu teşkil eden bir etkinlik olarak söz eder.³Bu açıdan varlık-bilgi-değer şeklinde üç ana koldan yol alan felsefe, varlık ve hayata ‘anlam’ veren insan için vazgeçilmez olmuştur. Fârâbî bu etkinliğin Keldaniler’de başladığına, tarihin akışında Mısır’a, Eski Yunanlılar’a, oradan Süryaniler’e ve İslam dünyasına yöneldiğine işaret eder.⁴ Haçlı seferleri sonrası Batı dünyasında yeniden şekillenen felsefe, özellikle Descartes sonrası modern dönemde nesnellik (res extensa) üzerinden kendini göstermiştir.

Pozitivist bilgi anlayışı ve liberalist dünya görüşü ile birlikte sözü edilen felsefi bakış, bilim ve bilimsellik olarak kendini göstermiştir. Haddizatında felsefe, varlığa dair bir sorgulama biçimi olması gerekirken zamanla nesnellığe ağırlık veren bilim çalışmaları, felsefenin ağırlığını tökezletmiştir. Bilim, zamanla yerini teknolojiye bırakma aşamasına gelmiş ve böylece felsefe-bilim çalışmalarının yerini sanayi, teknoloji ve iktisat almıştır.⁵ Aliya İzzetbegoviç’in, “Tarihte yaşamış olan tüm bilim adamlarının %90’ının zamanımızda yaşadığı doğrudur, fakat gerçekten büyük adamların hepsi bizden önce geçip giden zamanlarda yaşamıştır. (...) Tarih, toplumun ve medeniyetin ilerleyişi, insanın ve kültürün gerileyişidir” sözü yukarıdaki durumla yakından ilgilidir.⁶

Evrimci ideolojinin tabiattan toplumsallığa uzanan çizgisinde sözü edilen felsefe anlayışı, pek çok konuyu tartışmaya açık hale getirmiştir. Felsefe bilim çalışmalarında, metafiziğin tahtından edilmesi ve canlılık konusunun bilimden uzaklaştırılmasının bir uzantısı olarak dil, kültür, tarih, aile gibi nice mesele ‘insanî’ olmaktan uzaklaşmıştır. Zira sömürgeciliğin günümüz versiyonu olarak görülen küreselleşme, işi insana chip/yonga takmaya kadar vardırırmıştır.⁷ Bu durumda insan ve felsefeden geriye ne kalır sorusu önümüzde durmaktadır. Sözü ettiğimiz konuları son dönem Türk düşüncesinde enine boyuna inceleyen, eleştiriler

² Kindî, *Felsefi Risâleler*, çev. Mahmut Kaya. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 37.; Şaban Teoman Duralı, *Sorun Çağının Anatomisi*, hzl. M. Sabri Genç. (İstanbul: Şule Yayınları, 2009), 161-168.

³ Duralı, *Sorun Çağının Anatomisi*, 161.

⁴ Fârâbî, *KitâbuTahsili's-saâde*, nşr. Cafer Ali Yasin. (Beirut: Dârul-Endelüs, 1981), 88.

⁵ Ş. Teoman Duralı, *Çağdaş Küresel Medeniyet (Anlamı/Gelişimi/Konumu)* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000), 60-62,88-91.; Duralı, *Sorun Çağının Anatomisi*, 56-58.; Ş. Teoman Duralı, *Felsefe Bilimin Odağında Metafizik*, hzl. M. Sabri Genç. (İstanbul: Şule Yayınları, 2019), 20-22.

⁶ Aliya İzzetbegoviç, *Özgürlüğe Kaçışım (Zindandan Notlar)*, çev. H. Tuncay Başoğlu. (İstanbul: Klasik Yayınları, 2005), 263.

⁷ Duralı, *Sorun Çağının Anatomisi*,64, 104-105, 107-114,145.; “Arz’ı (ve insanı) kâinatın merkezi olarak tanıyan astronomiyi bütün dinler kabul etmişlerdir. Kilisenin, Kopernik’e karşı o şiddetli direnişi bu yüzdendi.” Bkz. Aliya İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, çev. Salih Şaban. (İstanbul: Nehir Yayınları, 1993), 202. (1 nolu dipnot).

getiren ve farklı tezler ileri süren isimlerden biri Teoman Duralı'dır. Bu çalışmada Duralı'nın konuyla ilgili düşüncelerini, kendi eserlerinden yola çıkarak temel meseleler etrafında ortaya koymayı amaçlıyoruz.

1. Temel Meseleler

1.1. İnsan Oluş

Duralı'nın felsefî incelemelerinin başında canlılık konusu gelir. Bu alanda önemli eserler kaleme almış ve Aristoteles ile birlikte felsefenin nirengi noktalarından biri konumuna taşınan canlılığı, felsefî planda yeniden gündeme taşımaya gayret etmiştir. Zira modern felsefede Descartes (ö. 1650) sonrası ölçülebilen ve hesaplanabilen mekanik konular ön plana çıkınca canlılık konusu ikinci plana itilmiş ve bunun birtakım yansımaları olmuştur. Geçmiş düşüncede canlılık, metafizikle irtibatlı olarak ele alınmıştır. Mesele nicelikler olunca metafizik, zamanla felsefeden elenmiş ve böylece mekanist dünya görüşü belirgin şekilde kendini göstermiştir. Bu durum materyalist ve liberalist felsefe ile birlikte sanayi inkılabı eşliğinde sömürgeci bir dünya görüşüne yaygınlık kazandırmıştır. Bugün transhumanist düşüncenin temelleri bu çizgide aranabilir. Duralı, *Çağdaş İngiliz Yahudi Küresel Medeniyeti* isimli eserinde sözü edilen çizgiyi enine boyuna ortaya koymaya çalışmış ve bunun insanlık adına bir bilançosunu çıkarmaya gayret etmiştir. Özellikle biyoloji ile ilgili çalışmalarında canlılığı tekrar felsefî zemine çekmeyi önemsemiştir.

Canlılar Sorununa Giriş isimli eserinde Duralı, 'canlı' konusunu, yaratılmış varlık olarak canlı, mekanizm-teleoloji diyalektiği, biyoloji-metafizik-spekulasyon, metabiyoloji, bilim olarak biyoloji, res cogitans-res extensa ikiliği açılarından inceledikten sonra şu yargıya varır: "İster temel basamakları isterse en karmaşık görünüşleri dile getirsin, bir biyoloji önermesi, nedensellik ilkesine mi yoksa gayeliliğe mi dayanılarak belirlenir? İşte yeniden ana soru hevengimize döndük: Mekanizm mi, teleoloji mi? Yoksa: İkisi bir arada mı bulunmalı? (...) bugün bir bilim ilkesi olarak benimsenen teleonomi şekliyle gayeliliğe başvurmaksınız edemiyorlar artık."⁸ Temel tartışma, bizler evrenin işleyişinde mekanizm mi yoksa gayelilik mi aramalıyız sorusuyla ilgilidir. Mekanizmin fiziğe, gayeliliğin metafiziğe sevk ettiği ise açıktır. Descartes sonrası mekanik bakış açısının felsefe bilimde başat konuma gelmesi, metafiziğin ötelenmesini beraberinde getirmiştir.

Bu noktada Duralı, "Felsefe-bilim, bizi 'nihaî doğru budur' türünden bir kesinlemeye götürmez, götüremez. Çünkü böyle bir tutum, araştırmacılığa ters düşer. Felsefe-bilimin temel hedefinin, bilgi edinmek, bilgi kovuşturmak olduğu daha önce defalarca belirtildi" diyerek felsefe-bilim temelli soruşturmaların canlılık konusunda nihaî kararı vermemesi gerektiğine işaret eder.⁹ *Canlılar Sorununa Giriş*'in son cümlesi, Duralı'nın, felsefe-bilim çalışmalarında 'gayeliliği' de göz önünde bulundurduğuna işaret eder: "Bütün bu bildiklerimiz ışığında, (...) cansız-canlı, giderek res cogitans-res extensa ikiliği sorununu çözüp aşmış olmanın hâlâ pek uzağında bulunduğumuzu kabul etmek zorundayız. İleride çözülebilir mi? Belli değil. Ama ne olursa olsun, '... hiç ölmeyecekmişçesine çalış!' hadisinin de çağrıştırdığı gibi, halledilmesi muhakkakmışçasına, sorunu

⁸ Ş. Teoman Duralı, *Canlılar Sorununa Giriş* (İstanbul: Remzi Yayınları, 1987), 130.

⁹ Duralı, *Canlılar Sorununa Giriş*, 142.

çözmeğe çalışmalıyız. *Felsefe-bilimin kalbi durumundaki spekulativ-olmayan metafizik*, düşünen, araştıran insanı ‘her dem taze’ sorunlarla beslemektedir.”¹⁰

Temelde iki farklı görünüm dünyası olarak cansızlar ile canlılar grubu vardır. Sorun, bu iki varlık alanı aynı özelliklerle donanmış olmasına rağmen canlı-cansız şeklinde nasıl farklı görümlere bürünmüş olduğu konusudur. Duralı, bu konuya “bugün bile tatmin edici tarzda cevaplandıramıyoruz” demektedir.¹¹ Yeni Darwinci akıma göre bu durum, insan, canlıların genel gelişim çizgisine eklenmiş son halka konumundadır şeklindedir. Ancak bu durumda insan ya genel gelişim çizgisinde evrimin bir neticesi olarak kabul edilip onun düşünme gücü yöne kendine özgü kabul edilmeli (canlıların genel gelişim çizgisinden bağımsız görülmeli), ya da onun düşünme gücü, organik bünyesine bağlanmalıdır. Ki, böylece *res cogitans*’ı *res extensa*’ya indirgenmiş olmaktadır. Duralı, (Batı dünyasını kastederek) günümüzde genellikle bu son şıkkın tercih edildiğini belirtir. Ancak bu durum, tahminlerin ötesinde nesnel temellere dayandırılarak izah edilmiş değildir. Çünkü “insan soyunun türeyişini inandırıcı kanıtlarla açıklamaya da şimdilik imkân yok”tur.¹²

Canlılık ile ilgili önemli konulardan biri evrim tartışmalarıdır. Evrim, normalde felsefe-bilim araştırmalarının meselelerinden biri iken zamanda bazı ideoloji kalıplarına sokulmuş, dogma haline getirilmiş konulardan biridir. Öyle ki, materyalizm, akılcılık, aydınlanmacılık, hümanizm ve pozitivizmle pekişerek bazı batılı ülkeler eliyle adeta bir dünya görüşü yapılmıştır.¹³ Evrim, tabiatın işleyişi neticesi meydana gelmiş olsa, acaba bu durum bir tanrının var olduğu fikrini yadsır mı? Duralı, evrim düşüncesinin tanrının yokluğu fikrini getirmediği ifade eder. Konuya dair düşüncesini şu şekilde verir:

“Felsefe-bilim, tekrarlamak gerekirse, insanın araştırma, bilme, teorik ve sistemli bilgi kurma iştiağını tatmin eder. Şu hâlde beşerî yapıp etmelerimizin hepsine zemin oluşturan dört ana kurumdan, din ile felsefe-bilimin ödev alanları ve işleyişleri birbirleriyle karıştırılmamalı. Nihayet bu, felsefe-bilimin MÖ. dördüncü yüzyılda meydana gelmesinden beri en sık işlenegelmiş ağır hatalardandır.”¹⁴

Zira evrim üzerine ortaya konulmuş çalışmalar, “henüz teori hâline bile gelememiş söz konusu varsayımlar [fazariye/hipotez]”dan oluşmaktadır.¹⁵ Evrim, canlılık ve tanrının varlığı konusunda yapılan yanlışlık özetle şudur:

“Görünen varolanlar dünyasının sadece küçük bir kısmına ilişkin geçici bilgiler, zamanla bütün evrene içkin değişmez doğrular şeklinde görülüp benimsenmişlerdir. Öte yandan, mutlak inanç birimleri olan imânî ve ahlakî ilkeler ile dogmalar, doğrudan doğruya bilgi sayıvermişlerdir. Bu daha ziyade onyedinci yüzyıldan, özellikle de ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren felsefe-bilim teorilerinin, sık sık ideolojilerin dayandığı öğretiler haline getirilmeleriyle vukûbulmuştur. Oysa teori ile öğreti, gerek menşe, gerek amaç, gerekse anlam bakımlarından birbirlerinin zıttıdır.”¹⁶

Bu noktada Duralı, canlılığı, gayelilik açısından ele alıp değerlendirmek ister ki, bu da tabii olarak metafiziği beraberinde getirir. Metafiziğin felsefî planda yeniden gündeme taşınmasının temel dayanakların-

¹⁰ Duralı, *Canlılar Sorununa Giriş*, 143.; Ş. Teoman Duralı, *Hayatın Anatomisi (Canlılar Bilimi Felsefesi, Evrim ve Ötesi)* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 158. (İtalik vurgu, bize aittir).

¹¹ Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 152.

¹² Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 152-153.

¹³ Ş. Teoman Duralı, *Sorun Nedir?* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2006), 48, 58.

¹⁴ Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 157.

¹⁵ Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 158.; Ş. Teoman Duralı, *Teoman Duralı ile Üç Konuşma* (İstanbul: İstanbul Yayınları, 2002), 65.

¹⁶ Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 158.

dan birinin, canlılık konusu olduğunu söyleyebiliriz.¹⁷ Duralı, klasik fiziğin, on yedinci yüzyıl sonrasında canlılar bilimini fiziğin bağrında eritmeye çalıştığını ancak kuantum mekaniğinin getirdiği maddeye yeni bakışın etkisiyle bunun değişim yaşadığını belirtir. Buradan hareketle *res cogitans* ile *res extensa*'yı duyarlı, dengeli hale getirmeye aday canlılar biliminin artık felsefe-bilim sisteminin tabanını teşkil etmesini teklif eder.¹⁸ Descartes sonrası Batı düşüncesinde kendini 'biricik bilgi türü' olarak hissettiren ve 'bilim-sellik' olarak adlandırılan metod, cisimli evreni kendine konu edinir ve belli bir zaman diliminde mekânda bulunan, gözlemlenebilir, kültesi ile boyutları tespit edilebilir şeyleri konu edinir. Bu yönüyle bilim, tek boyutlu bir özelelik arzeder. Buna mukabil kökleri Eski Yunan'a kadar uzanan, matematiksel ölçüp biçmeye önem vermesi yanında canlılığı da bünyesinde barındıran 'ilim', 'bilim'e göre daha kapsamlı ve dikkate değerdir. Zira 'ilim' tasavvuru, canlı dünyaya ait iken 'bilim/bilimsellik', canlı olmayan cisimli evrene özgüdür.¹⁹

1.2. Felsefe-Bilim

'Hakikat' bahsinde Duralı şu betimlemeyi yapar ve ardından konuya dair sorular yöneltir. İnsan yaşamında bir 'süreç' vardır. 'Zaman', insanî açıdan bir 'değer' konumundadır. Zamanda mütalaa edilen vak'a ve vâkıalar, 'varolan'lar değerini kazanır. Süreç, duyulanır. Onun dışına çıkıp değerlendirmek, duygulanma ve düşünme aşamasıdır. Hayatın duyulanma yönü beşerî iken duygulanmak, sezme, düşünme yönü insanîdir. İşte insan algılarının, başkalaşması halini benimseyenler meseleyi pozitif-indirgemeci açıdan ele alır. Onların doğuştan dimağda var olduğunu kabul etmek, idealist-akılcı bakış açısını yansıtır. Bunların ilahi tebliğ yolu ile bildirildiğini benimsemek ise tümcü (holiste) kabulle ilgilidir. Holistik bakış, duyu-duygu, düşünme ve sezgi bütünlüğünü verir. Sezgilerin kaynağı, duyu ve düşünceyi aşır fizik dünya ötesi aşkın menbada kaynaklanır. Duralı, birbiri ile ilintili üç durumun tamamına 'hakikat' demektedir. Bu yönüyle 'hakikat', gerçekliği ve gerçek-ötesini kuşatan topyekün tümelliktir. Bunlardan sadece vak'a ile vâkıaların örtüştüğü alana 'gerçeklik' denir ki, vâkıaların temellendirilebilirlik özelliği bir yönüyle deney ve teorik bilimin konusudur. "Vakıa çeşitinden var olanların ötesi, felsefenin sahası" dır.²⁰

Felsefe-bilim fizik ve metafizik olarak iki ana bölüme ayrılır. Biri olmadan diğeri de olmaz. Fizik, gerçeklik dünyasını; metafizik ise anlam dünyasını verir. Anlam vermek, gerçeklik üstüdür. Onunu için metafizik, hakikati arama sanatıdır ve varlık, bilgi ve ahlak şeklinde üç ana koldan kendine yol bulur. Fizik, gerçeklikten topladığı malzemeleri metafiziğe aktarır. Metafizik, bu malzemeleri yeniden işler ve fiziğe iade edip gerçekliğe yönelir. Onun için metafizik, felsefenin en zahmetli alanıdır.²¹ Akıl, varlık alanını düzene koymak için 'mantık' ile iş görür. Düşünceler, kavramlarla dile getirilir. İşte kavramlarla iş gören akıl yürütme işine felsefe denir. Bilim ise kavramları doğaya, nesneye, dünyaya götürür ve bunlar arasında uyum sağlar. Bu açıdan felsefenin tabiata eğilen alanı fizik olurken kavramlarla çözümlenmeler ve araştırmalar yapan alanı metafizik olmaktadır. İnsanın düşünce dünyasında hakiki manada iş gören felsefe, tarihi Aristoteles'e kadar uzanan ve felsefe-bilim

¹⁷ Antony Flew, bir eserinde canlılık konusunun ancak tanrının var olması durumunda anlamlı olacağına işaret eder. Bkz. Antony Flew, *Yanılmışım Tanrı Varmış*, çev. Hasan Kaya ve Zeynep Ertan. (İstanbul: Profil Kitap Yayınları, 2019), 117-124.

¹⁸ Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 252.

¹⁹ Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 230-243.

²⁰ Ş. Teoman Duralı, *Felsefe-Bilime Giriş* (İstanbul: Çantay Kitabevi Yayınları, [ts]), 63-64, 89.

²¹ Duralı, *Felsefe-Bilime Giriş*, 83-84.

olarak kendini gösteren yapıdır. Duralı'nın 'felsefesi' dediği, bilimle iç içe olmayan, metafizikten uzak felsefi anlayışlar da vardır ki, ideolojiler bunun tipik örnekleridir.²²

Duralı, günümüz Türkiye'sinde herhangi bir felsefe geleneğimizin olmadığından söz eder. Felsefe bölümlerindeki hocalar, nerede yetişmiş ve hangi kültür dünyasından geliyorsa onu öğretiyorlardır. Bu açıdan Boğaziçi, Galatasaray, İstanbul Üniversitesi felsefe bölümlerini bu konuda örnek olarak verir. "Yaptığımız sadece Avrupa'da belirmiş felsefe geleneklerine yönelmek olmuştur" demektedir. Duralı'ya göre "İslam felsefesi öğretimi de son derece yavan kalmıştır." Mesela Çin, Hint diyarlarının felsefelerine yönelmek, incelemek, onları da kürsülerde anlatmak henüz hayalhanemizin ötesindedir. Kendimize özgü bir felsefe-bilim geleneğimizin oluşması için, "felsefecilerimiz önemli şeyler söylemeliler ki, talebeleri onları takip etsin."²³

1.3. Metafizik

Felsefe-bilim'in ilk kurucusu Aristoteles'tir. Metafizik, felsefede, bilginin kaynağının ne olduğu sorusuyla irtibatı sebebiyle; bilimlerde ise var olanların keşfi üzerinden araştırılır. Buna göre felsefe, metafizik olarak varlık ve bilgi öğretisi, sistematik bilgiler (hukuk, devlet, din,tarih vd.) ve değerler bilgisi şeklinde kendini gösterirken bilimler kısmında doğa bilimleri, tarih bilimleri olarak tecelli eder.²⁴ Bu açıdan felsefe-bilim, fizik ve metafizik olarak iki ana dala ayrılmaktadır.²⁵ Felsefede asıl olan, metafizik temelli varlık öğretisinin olmasıdır. Bu manada Duralı, A. North Whitehead'ın Avrupa felsefe geleneğinin Eflatun'a düşülmüş birtakım dipnotlardan ibaret olduğu görüşünü nakleder. Eflatun, felsefeye metafiziği bir sistem olarak dahil etmiş filozof olarak bilinir. Duralı, Hint bilgeliğini Veda'lar üstüne düşülmüş dipnotlar şeklinde mütalaa eder.²⁶

'Nedir?' sorusu, tecrübe imkanını aşan 'öze ait salt metafizik bir sorudur. 'Yağmur nedir?' sorusunda 'yağmur'un, 'fizik nedir?' sorusunda 'fizik'in metafiziğine delalet eder. 'Felsefe nedir?' sorusu da bizi onun metafiziğine sevk eder. Çünkü 'nedir?', deney ötesi 'kavram'ı açmaya yarar. Bu soru adeta 'insan nedir?' sorusuyla eşdeğerdir. 'Nedir?' sorusu, "Felsefenin dimağı mesabesindeki metafiziğin özündedir." 'Nedir?' ele geçirilmeden 'nasıl?', 'neden?', 'niçin?' soruları havada kalır. Buna göre 'şeyler', var olandan varlığa/kavrama, somuttan soyuta geçtikçe tanınmaktan bilinmeye doğru yol alır. Tanımda birey-birey arası duygusal bağlantı varken bilmede birey-varlık arası bağlantı, başka bir ifade ile duygudan düşünmeye giden bir yol söz konusudur. Bir var olanın 'ağaç' olduğunu bilmek için 'ağaçlık' tarifine sahip olmak lazımdır. Ancak ondan sonra karşılaşılan şeyin armut, kiraz, çay ağacı olup olmadığı karşılaştırılabilir. Demek ki, varlığa dair bilgi sahibi olunmadan herhangi bir konuda söz söylenemez. Bu da bizi kaçınılmaz olarak metafizik kapısına çıkarır. Bu konuda Duralı, sahici manada felsefe-bilim yapabilmek için spekülâtif olmayan metafiziğin olmazsa olmazlığına vurgu yapar ve "Bizde olduğu üzere, buna soyunanlar, işin kolayına kaçmış; felsefeyi metafizik özünden yakalayıp kavrayacaklarına psikolojik, sosyolojik, en kötüsü ideolojik mülâhazalara sığınmaya başlamışlardır" demektedir.²⁷

²² Duralı, *Felsefe-Bilime Giriş*, 86-88.

²³ Duralı, *Felsefe Bilimin Odağında Metafizik*, 58-59.

²⁴ Duralı, *Felsefe Bilimin Odağında Metafizik*, 15.

²⁵ Duralı, *Felsefe Bilimin Odağında Metafizik*, 83.

²⁶ Duralı, *Felsefe Bilimin Odağında Metafizik*, 18-19.; Duralı, *Felsefe-Bilime Giriş*, 61.

²⁷ Duralı, *Felsefe Bilimin Odağında Metafizik*, 20-21.

Varlık ile ilgili algımıza verilen, 'şeyler' dir; varlıklar değildir. 'Şeyin ötesi' onun görüntüsünden yansımaz. Kâşif ruhlu kişi, 'şeyin görüntü-ötesi'ni merak eder. 'Görülmeveni görme çabası', temâşâdır. Görülen 'şimdi burada olan'dır. Görülmeveni ise 'şimdi burada olmayanın varlığı'dır. İnsan yaşamının ağırlık merkezini 'anlam' oluşturur. Her karşılaşılan olayın şekil özellikleri yanında bir de 'öz yapılanışı' vardır. Varolan şeye içkin olan 'değer' dir, bununla karşılaşana 'anlam' olur. İşte varlığa dair anlam ve değer'i sorgulayan, varlık hiyerarşisi içinde her bir olaya, var olana konum belirleyen, bunlar arasında 'anlam birliği' kuran şey, metafiziktir. "O, olmaksızın ne bilim, ne hukuk, ne de iktisat mümkündür. (...) [Metafizik olmadan] medeniyet ve medenî yaşam olmaz." Yeniçağ'da özellikle Descartes ve Kant'ın konuya bakışına göre, olay ile karşılaşan özne, karşılaştığı nesnenin/konunun özünü bilemeyeceği için 'değer'in nesnelliği de buharlaşmış olur.²⁸

Duralı, metafiziğin bir ileri aşamasını 'ilahiyat' olarak görür. İlahiyat'ın temeli, tebliğ, vahiy'dir. Zira duyulardan gelmeyen, fizik ile bağlantısı bulunmayan, Kant'a göre doğrudan akıl verisi olan unsurlar vardır. Lakin akıl bu unsurları kendiliğinden var edemeyeceğine göre ya bunlar olağanüstü derecede soyutlamalar ile ya da ilahi tebliğ ile var olurlar. Ahlak ve sanata temel teşkil eden bu unsurlar alanında vicdan, ilham, hulyâ, rüyâ gibi çeşitli sezgiler bulunur. Bunlar, manevi hayatın kılavuzu olan inançlardır.²⁹

1.4. Değerlerin Yeniden İnşası

1.4.1. Dil

Metafizik, aklın varlık üzerine yürüttüğü bir işlemdir. Paranın iki yüzü gibi, varlığın bir yüzü kendisi, diğer yüzü kavramdır. Var olan ile varlık arasındaki bağıntı, kavram ile kurulur. Kavram, varlığın dile yansımış halidir. Şu hâlde var olandan varlığa geçiş dil ile olmaktadır.³⁰ Dilde kalıcılık önemlidir. Dil, bir toplumun anlam dünyasının kurulmasında başat rol oynar. Bu açıdan dildeki kavramlar, Descartes'in ifadesiyle, açık ve seçik olmalıdır ki, kavram kargaşası çıkmaz. Felsefe-bilim ancak sağlam bir dil ile olur. "Dil, şirazesinden çıktı mı, düşünmenin düzeni bozulur." Mantığın menbaı konumundaki dil, düzgün kullanılmadığında mantıklı düşünme bundan zarar görür ve boş kalan alanı duygular istila eder. Duyguların karıştığı düşüncede tutarlılıktan söz edilemez.³¹

Duralı günümüz Türkçesine dair 'en ihmal ettiğimiz olay' nitelemesi yapar. Dildeki kavramlarda açık-seçiklik olmadığında aynı dili konuşanlar arasında anlaşmazlık ortaya çıkar. Bu da felsefe-bilim çalışmalarını zora sokar, anlaşma imkânı zorlaştığı için hayat düzeni karışır. Bir ülkenin geri kalmasının en önemli sebeplerinden biri de budur. Bu manada 'hayat' kavramı bin yıldır kullanılıyorken onun yerine 'yaşam' kavramını koymak, 'cevher' kavramı varken 'töz' kavramını kullanmak yersizdir. "Katar sözü Türkçe değildi de tren mi Türkçe oldu? İktisat Türkçe değildi de ekonomi mi Türkçe oldu? Kâtip, Türkçe değildi de sekreter mi Türkçe? Türkçeden attığımız yerleşik sözlerin bazıları öz be öz Türkçeydi."³² Bu kavramların aynı zamanda bir metafizik derinliği ve tasavvuru vardı/r. Dilin seviyesi yükseldiği ölçüde toplum yükselir. Onun için koca bir

²⁸ Duralı, *Felsefe Bilimin Odağında Metafizik*, 22-23.

²⁹ Duralı, *Felsefe-Bilime Giriş*, 60.

³⁰ Duralı, *Felsefe-Bilime Giriş*, 85.

³¹ Duralı, *Felsefe-Bilime Giriş*, 63.

³² Duralı, *Sorun Çağının Anatomisi*, 47-48.

çınara balta sallamak ne ise dildeki keyfi tasfiyecilik de odur. Bu açıdan Duralı, kişiye hayatta en değerli olan şeyin, annesi ve dili olduğunu belirtir. Bunlar kişi için maddi ve manevi iki hikmet sebebidir.

Osmanlı toplumunu bir arada tutan üç unsura yer veren Duralı, bunları şöyle sıralar: Devlet-hukuk geleneği, dindarlık, dil (klasik Türkçe). Dilde tasfiyeye gitmek, o toplumun kültürünün kısırlaşmasına sebebiyet verir. Asıl olan, dilde kalıcılıktır. “Zengin söz dağarcığını hâvî diller, hatırı sayılır bir edebiyat geliştirirken kavram haznesi nice yüklü olursa, felsefe-bilimi taşıma imkânı da o denli artar.”³³ Demek ki, dil üzerinde değişikliğe gitmek, o dili konuşan toplum ve kültürün felsefe-bilim yapma imkanını da zayıflatmaktadır. Onun için “Dilden atılan her sözle, toplum ruhunun bir bölümü gömülü gider.”³⁴ Akıl süzgecinden geçen düşünce, dile, söz dağarcığı ile gelir. Bu açıdan Duralı, dilsizliğin düşünceyi bozduğuna işaret eder. Çünkü insan, dil olmadan duyabilir ama düşünemez.³⁵ “Büyük diller içinde en gadre uğramış, bakım görmemiş olan Türkcedir” diyen Duralı, bu konunun ‘hâlis aydın’lar için önemli bir vazife olduğunu altını çizer.³⁶

1.4.2. Aile

Duralı, felsefe ve bilgilenme konusunda iki temel kaynağa dikkat çeker. Birincisi Allah’ın bildirmesidir (tebliğ) ki, Allah, her ân bir yaratma işinde ve bildirme eyleminde. Onun Rabb’lik vasfı ise ikinci kaynak olarak annede tezahür eder. Anne bir mürebbiye’dir. Beşer olarak geldiğimiz dünyada, Allah nasıl ki, Rabb’liğini sevgi ile yürütüyorsa bu durum aynen annede de kendini gösterir. Onun terbiyesi de sevgi ile iççedir. Şu hâlde, diyor Duralı, eğitimde sevgi ve merhamet olmalıdır. Zira toplum, anne üzerinde inşa olunur. Baba ise onu ve aileyi koruyup kollar. Bu açıdan anne-baba ilişkisinin bozulduğu toplumlarda çözülme başlar ve bu da yaşantıya, düşünceye yansır.³⁷

“Bir beşerin tüm genetik, fizyolojik ile morfolojik özellikleri, onun bireyliliğini ortaya koyar. Bireylilik, tabiatı icabı esrarengizdir. Çünkü kurucu unsurlarına ayrıştırılabilmekle tekrar canlı bütünlüğüne kavuşturulacak biçimde birleştirilemez.”³⁸ Bunlar insanın beşerî yönünü ifade ederken insan olmak daha bir üst anlamı gerektirir ki, bunlardan biri de ailedir. “İnsan evresinde kadın-erkek-çocuk üçlemesi, çoğalma, dolayısıyla türün sürmesi maksadını aşar. Aile dirim-aşkın, doğaüstü toplumsal-kültürel kurumlaşmış bir olaydır.”³⁹ Zira anne-baba, çocuklarına toplumsal kuralları öğretir. Onun için aile, toplumun en küçük birimidir.⁴⁰ Aile, sevgi temelli olarak aşk, iffet, inanma, güvenme, ödev gibi pek çok psikolojik kavramı barındırır ve ahlakın kendini gösterdiği alan burasıdır.

“Ailede kadın erkeğin, erkek de kadının örtüsü konumundadır. (Kur’an, Bakara-187). Bu açıdan İslam’ın, kadın erkek arasındaki cinsiyet ilişkisini gerek sır oluşu, gerekse hayati önem taşıması itibarıyla mahrem saymasını

³³ Ş. Teoman Duralı, *Kutadgubilig Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013), 441.

³⁴ Duralı, *Kutadgubilig Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü*, 438.

³⁵ Duralı, *Sorun Çağının Anatomisi*, 45-46.

³⁶ Duralı, *Felsefe-Bilime Giriş*, 65-69.; Duralı’nın dil ile ilgili düşünceleri için bkz. Alev Topuz, “Ş. Teoman Duralı’da Felsefe-Bilim” (Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi, 2018), 87-90.

³⁷ Duralı, *Felsefe-Bilime Giriş*, 92-93.

³⁸ Duralı, *Sorun Nedir?*, 165.

³⁹ Duralı, *Kutadgubilig Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü*, 95.; Ayrıca bkz. İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, 65.

⁴⁰ Aliya İzzetbegoviç, aile ile toplumun işleyişini birbirine zıt olarak görür. Zira aile fertlerini birbirine bağlayan unsurlar duygular iken toplumu bir arada tutan şey, menfaat ve zekâ gibi unsurlardır. Bunların gelişimi de birbirine zıt istikamettir. Bkz. İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, 203-204.

normal karşılamak gerekir. Bundan dolayıdır ki, kadının şefkatli, erkeğin ise disiplinli bireyler yetiştirebilmesi ancak ödev bilincinde olan aile ile mümkündür.⁴¹

İnsan tek başına yaşayamaz. Aile, beşerî insan kılan en mühim müessesedir. İnsana, gidişata direnme bilinci kazandıran kurum, ailedir. Ailenin temeli ahlak esaslı olup iffet, inanç, sadakat, dayanışma ilkeleri etrafında şekillenen aile, bireye manevi bir dayanak sunar. Şayet aile zarar görürse, bireyin direnme ve dayanma gücü de ortadan kaldırılmış olur.⁴² “Bugünün en önemli önceliği, ailenin yeniden itibar kazanmasıdır. İnsani bütün özelliklerimizi bu çerçevede ediniyoruz. Bununla birlikte, çağdaş güç merkezlerinin en büyük gayreti, aileyi ortadan kaldırmaya yönelik. Aileyi ortadan kaldırdığınızda, insanı ezmek kolaylaşıyor. Zira onu dayanıksız kılıyorsunuz.”⁴³ Duralı bir toplumun temelini teşkil eden aile bu kadar önemli iken onun özellikle son dönem Batı medeniyeti etkisiyle zayıflatıldığını ve böylece dünyaya gelen bireye kişilik kazandıran unsurların tehlikeye düştüğüne vurgu yapar.

“İnsanı beşerleştiren İngiliz Yahudi medeniyeti, sevişme ile var olan aileyi ortadan kaldırmıştır. İnsanı bir tür tüketim malzemesi olarak gören söz konusu medeniyet, özellikle kadını her açıdan metaya dönüştürmüş, bu da bireyi aileden kopararak onu dayanaksız, kültürsüz ve küresel sömürüye karşı dirençsiz hale getirmiştir.”⁴⁴ “İngiliz Yahudi medeniyetinin, insanı beşer konumuna indirgeyip tüketici ve sömürüye açık hale getirebilmek için tek cinsiyetli bir toplum amacı güttüğünü, bunun da kutsal sayılan güven, sadakat, fedakârlık ve dayanışma ruhunu berhava ettiğine” işaret eder.⁴⁵

Aile ve kültür, yerel özellik arzeder. Bu açıdan evrensel olmayan unsurlar taşıması normaldir. Duralı, felsefe-bilim açısından, metafiziği dışlayıp insanı beşer konumuna indirgeyen, hemen her şeyi nicel olarak değerlendiren, ideolojik olarak meselelere bakan hesabî kafa yapısının insanlık adına istenmeyen sonuçlara sebebiyet vereceğini belirtir. Onun için kişisel ‘ben’in ve değerlerin korunması adına ailenin de korunması gerektiği konusunda ısrar eder.

1.4.3. Kültür

Duralı’nın üzerinde durduğu önemli konulardan biri de kültür meselesidir. Kültür, insan gruplarının belirli inançlar etrafında tutarlı şekilde bir araya geldiği inançlar bütünüdür. Bunun daha üst yapısı, medeniyeti oluşturur. İnsanın nasıl biyolojik yönü ve fizik çevresi varsa aynı şekilde kişisel ben’e kişilik kazandıran manevi kültür yönü de vardır. İnsan, madde ve mânâ bütünü olarak tabiat ile kültür ortamında neşv ü nemâ bulur. İnsan, sadece beden değil anlam gücünün verisi olarak manevi bir varlıktır. “Kendini ilkin duyumlayarak, hissederek, bilâhare anlayarak başkalarından ayırt edebilen insanın temel varlık birimi ‘ben’idir.” Zaman içinde duyma, anlama, kişinin kendini başkalarından ayırt etmesi ile oluşan durum, ‘benin tarihi’dir. Anlamlandırma yetisi, fizik evrende sadece insana bahşedilmiştir. Onun için ‘değerden bağımsız’ dünya ve doğa, sadece insanda değer kazanır.⁴⁶

⁴¹ Duralı, *Sorun Nedir?*, 215-218.

⁴² Duralı, *Sorun Çağının Anatomisi*, 78-79.

⁴³ Duralı, *Sorun Çağının Anatomisi*, 81.

⁴⁴ Duralı, *Sorun Çağının Anatomisi*, 286.

⁴⁵ Duralı, *Sorun Çağının Anatomisi*, 344; Son dönem düşünürlerinden Aliya İzzetbegoviç de Batı dünyasında boy gösteren medeniyetin insan ve aile yapısını yadsıdığına dikkat çeker. Bkz. İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, 210-211.

⁴⁶ Duralı, *Sorun Çağının Anatomisi*, 132, 136-137.

Bilincin esası, hâfızadır. Toplum hâfızasından kaynaklanan hatıralar ve yaşananlar gelenek haline gelir. Bunlar toplumda örf, âdet ile görenek şekline bürünür. İşte bütün bunlardan oluşan yapıya bir toplumun kültürü denir. Bir toplumun tarihi, onların ortak hâfızasıdır. Şu hâlde tarihini yitirmiş toplum, hâfızasını yitirmiş sayılır. İnsanın ‘ben’i yanında ‘ben benzeri olan biz’ ve ‘ben benzeri olmayan dünya/doğa’ vardır. İşte insanın kültürü oluşturduğu alan, biz ile doğa arasında gerçekleşir.⁴⁷

Duralı'nın ifadesiyle ‘laikcilik-positivcilik-nesnelcilik dünya tasavvuru’, bir ideoloji haline bürünerek dünya-doğa'nın topluştırılmasına, kültürleştirilmesine şiddetle karşı çıkmış, ‘değerden bağımsız’ bir dünyanın, sadece çözümlenerek incelenmesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁸ Küreselleşme, ismini değiştirmiştir emperyalizmdir, Duralı açısından. Liberalizm adıyla ideolojiye bürünen bu yapı, “bütün insanları tek biçimde giyinmeye, yemeğe, içmeğe, davranmak ile düşünmeğe zorlamaktadır.”⁴⁹ Öyle ki, İngiliz-Yahudî ‘ben beşer tipi’, kendisine benzemeyen ne kadar insan tipi varsa onların üzerinden madden ve mânen silindir gibi geçmiştir. Duralı, doğanın tahribini de aynı bakış açısına bağlamaktadır.⁵⁰

Gen ve genetik mühendisliği bugün 1700’lerde İngiltere ve Felemenk dünyasında beliren sermayecilik ideolojisinin istediği tipte ‘beşerî’ ortaya çıkarmak için çalışıyor. Toplum mühendisliği denilen hadise, tek biçim (monoculture) insan var etmek istiyor. “Şimdilerde herkese, hem de zorlamadan, muvaffakatını alarak, yonga (chip) takmanın yolları aranmaktadır. Böylece nerede ve kiminle bulunduğunuz gözlenebilir kararlarınıza dahi haberiniz olmaksızın uzaktan müdahale edilip yönlendirilebileceksiniz. İşte, yirmi birinci yüzyılın temel gelişmesi böyle olacak” diyen Duralı, insanı insan yapan ve ona aidiyet duygusu kazandıran şeyin, inançlar olduğunu, inançların kaynağının ise bilim dışı olduğunu ifade eder. Özellikle kişisel ruhun bozulması, dağılması durumunda insanın korkuya kapılacağını ve bunun da teslimiyeti beraberinde getireceğine işaret eder.⁵¹ Şu hâlde yapılması gereken şey, beşerî insan kılan ve ona aidiyet bilinci kazandıran aile, kültür, din, dil, tarih gibi hususlara önem vermek, onları yeniden kendi bilinç ve bilgimiz dahilinde inşa etmektir.

Sonuç

Son dönem Türk düşüncesinin önemli bir filozofu olan Duralı, bilimsel araştırmalarında önce canlılar ve canlılık konusunu incelemiştir. ‘Can-canlılık’ meselesi, özellikle modern düşüncenin babası sayılan Descartes’ten itibaren felsefî sorgulamalarda ötelenmiş ve bilimsel araştırmalar res extensa alanına yönelmiştir. Böylece Batı düşüncesinde metafizik kökenli can-canlılık konusu, zamanla felsefe-bilimden dışlanmış bir görünüm arzemiştir. Söz konusu bakış açısı, felsefe-bilim’den sanayi-teknoloji alanına kaymış ve geriye insanı yadsıyan bir küreselci dünya görüşü kalmıştır. Bu noktada Duralı, Aristoteles’ten itibaren felsefe-bilimin

⁴⁷ Duralı, *Sorun Çağının Anatomisi*, 137.

⁴⁸ Duralı, *Sorun Çağının Anatomisi*, 138.

⁴⁹ Duralı, *Sorun Çağının Anatomisi*, 88.

⁵⁰ Duralı, *Çağdaş Küresel Medeniyet (Anlamı/Gelişimi/Konumu)*, 144. Duralı söz konusu ‘ben beşer tipi’ni şöyle betimler: “Tarihte eşine asla rastlamadığımız, şeytana dahi pabucunu ters giydirebilecek derekede kıvrak zekalı, kavrayışı kuvvetli, vâsi ufuklu, bilgiç, akli fikri geçimi ile kazancına takılı, şehirli yeni beşer tipidir. (...) Özellikle İngiliz olan, kuzeyli beyaz adamdır. Bu beyaz adam, kendisini yeryüzünün ve tek mil servetinin mâliki, beyaz ve kuzeyli olmayan insanların efendisi, hâmisî ve velîsi ilan etmiştir.” Duralı, *Çağdaş Küresel Medeniyet*, 149.; Ayrıca bkz. Ahmet Çapku, “Sorun Çağının Anatomisi – Çağımızın Felsefece Teşrihi,” *İslam Araştırmaları Dergisi* sayı: 20 (2008): 128-130.

⁵¹ Duralı, *Sorun Çağının Anatomisi*, 64-66.; Aliya İzzetbegoviç bugünkü teknik ve ilerlemenin insanın aleyhine işlediğine dikkat çeker. “Bu mekanizmanın içinde insan kaçınılmaz olarak şahsiyetini kaybediyor ve onun bir parçası oluyor.” Bkz. İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, 192.

en temel konularından olan can-canlılık ve metafizik konularına yeniden ciddiyetle eğilmiş, üç yüz yıldan bu yana hâkim görüş olarak kendini hissettiren Batı düşüncesine yönelik ciddi eleştiriler getirmiştir. Cumhuriyet döneminde üniversitelerimizdeki felsefe bölümlerinin adeta Batı felsefe geleneklerinin bayiliği konumunda olmasını da eleştirel bakış açısıyla değerlendirmiştir.

Pozitivist-mekanikçi ve indirgemeci yaklaşımın, insanı yadsıması yanında doğaya da ağır tahribatlar verdiğini, insanı tek biçimci hale getirip her şeyi denetim altına almak istemesini ideolojik bakış açısı olarak gören Duralı, bu bakış açısına ve gidişata karşılık felsefe-bilim'in yeniden ele alınmasını, felsefe'nin bilim'e, bilim'in ise teknoloji'ye kurban edilmemesine vurgu yapmıştır. Çünkü eğer ki, insan, anlam verebilen iradî hür bir canlı ise bu durumda insan yaşamı, teknolojiye indirgenemez, indirgenmemelidir. İnsan, anatomik ve fizik olarak beşer olsa da ruhu ve akli olması itibarıyla o, manevî bir varlıktır aynı zamanda. Nitekim Duralı'ya göre hakikat, fiziksel duyular-gerçeklik-inanç şeklinde bir bütünlüğü oluşturan anlam küresinde kendini gösterir. Son dönem Batı merkezli sırtını fen ve sanayiye, teknolojiye dayayan liberalist ideoloji ile pozitivist-mekanik dünya görüşü, hakikati sadece gerçeklik alanına inhisar ettirmek istemektedir. Böylece insanı, metafizikten yoksun kılıp ona aidiyet ve kişilik kazandıran unsurları denetim altına alarak dünyayı adeta bir buhrana sürüklemektedir. Bu bakış açısı ve gidişata karşı Duralı, felsefe-bilimin metafizik alanını, fizik incelemelerle birlikte iş başına çağırmaktadır.

Beşerî insan kılan en önemli özelliklerin başında varlığa anlam verebilmesi gelmektedir. İnsanın, yaşadığı dünyayı anlamlı kılabilmesi için bir kültür yuvasında olması gerekir. Yalnız yaşayamayan insan, ancak aile ortamında dil, din, kültür, tarih gibi kendisini anlam dünyasına çeken unsurlarla birlikte büyüyebilir. Şu hâlde temel kültür öğelerinin olmazsa olmazı konumundaki aileye, bütün olumsuz gidişata rağmen, yeniden eğilmek ve ona gerekli itibarını kazandırmak gerekir. Aksi halde insan, değerler alanı olmadan insan olarak kalamaz ve beşeriliğe doğru düşüşe geçer. İdeolojik Batı düşüncesinin istediği de budur.

Buna karşılık Duralı, ortaya koyduğu bütün düşüncel çalışmalarında sözü edilen indirgemeci tavra bir filozof olarak adeta başkaldırmıştır. Yetiştirdiği lisans üstü talebelerine, tabiat bilimleri alanında da çalışma yapmalarını öneren Duralı, kendisi felsefe yanında biyoloji çalışmış, böylece felsefe-bilim çalışmalarının nasıl yapılması gerektiğini uygulamalı olarak göstermiştir. Onun bu tavrı, çeşitli fakültelerin eğitim müfredatı ve yöntem açısından incelenmeye değerdir. Bu yönüyle o, felsefe-bilim çalışmaları sahasında, son dönem Türk düşünürlerinin önde gelen bir ismi olmuştur.

Kaynakça

- Çapku, Ahmet. "Sorun Çağının Anatomisi -Çağımızın Felsefeye Teşrihi-," *İslam Araştırmaları Dergisi* sayı: 20 (2008): 125-130.
- Duralı, Ş. Teoman. *Canlılar Sorununa Giriş*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.
- Duralı, Ş. Teoman. *Çağdaş Küresel Medeniyet (Anlamı/Gelişimi/Konumu)*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000.
- Duralı, Ş. Teoman. *Felsefe Bilimin Odağında Metafizik*. Derleyen: Mehmet Sabri Genç, İstanbul: Şule Yayınları, 2019.
- Duralı, Ş. Teoman. *Felsefe-Bilime Giriş*. İstanbul: Çantay Kitabevi, (ts).
- Duralı, Ş. Teoman. *Hayatın Anatomisi (Canlılar Bilimi Felsefesi, Evrim ve Ötesi)*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- Duralı, Ş. Teoman. *Kutadgubilig Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- Duralı, Ş. Teoman. *Sorun Çağının Anatomisi*. Hazırlayan: M. Sabri Genç, İstanbul: Şule Yayınları, 2009.

- Duralı, Ş. Teoman. *Sorun Nedir?*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006.
- Duralı, Ş. Teoman. *Teoman Duralı ile Üç Konu/şma*. İstanbul: İstanbul Yayınları, 2002.
- Fârâbî. *KitâbuTahsîli's-saâde*. Nşr. Cafer Ali Yasin, Beyrut: Darul-Endelüs, 1981.
- Flew, Antony. *Yanılmışım Tanrı Varmış*. Çeviren: Hasan Kaya ve Zeynep Ertan, İstanbul: Profil Kitap Yayınları, 2019.
- İzzetbegoviç, Aliya. *Doğu ve Batı Arasında İslam*. Çeviren: Salih Şaban, İstanbul: İşaret Yayınları, 1993.
- İzzetbegoviç, Aliya. *Özgürlüğe Kaçışım (Zindandan Notlar)*. Çeviren: H. Tuncay Başoğlu, İstanbul: Klasik Yayınları, 2005.
- Kindî. *Felsefî Risâleler*. Çeviren: Mahmut Kaya, İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Topuz, Alev. "Ş. Teoman Duralı'da Felsefe-Bilim." Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli, 2018.